

PORADNIK JĘZYKOWY

Wychodzi na początku każdego miesiąca z wyjątkiem sierpnia i września.

ADRES REDAKCJI: KRAKÓW, UL. PODWALE L. 7.

PRZEDPŁATA roczna wynosi w kraju
koron 12 lub marek pol. 8, bez prze-
syłki pocztowej.

Przedpłatę przyjmują wszystkie księgarnie w kraju
i zagranicą.
Ekspedycja główna:
w księgarni G. Gebethnera i Wolffa w Krakowie
i w Warszawie.

I. BOGACTWO JĘZYKA.

Gdybyśmy brali bogactwo języka w tem znaczeniu, jak się to pospolicie rozumie, musielibyśmy przyznać pierwszeństwo temu językowi, który ma największą ilość wyrazów jako kapitału. Nikt nie przeliczył jeszcze tego skarbu, który mamy w języku ojczystym; zbiory wyrazów w t. zw. słownikach są tylko częstkami — a o całości nigdy nawet myśleć nie można. Linde, opierając się na drukach do końca w. XVIII, które mu były znane, zestawił w swym Słowniku 6-tomowym wyrazów blisko 60 tysięcy; gdyby był znał druki później wykryte i pomniki języka ogłoszone w w. XIX, nadto gdyby był mógł uwzględnić materiał gwar ludowych, byłaby się ta cyfra przynajmniej podwoiła. Widzimy też to w Słowniku wileńskim (Orgelbranda), wydanym w lat 60 po Lindem, gdzie liczbę wyrazów zapisanych i objaśnionych można już śmiało przyjąć na przeszło 100.000. Wydawany obecnie w Warszawie słownik, pomnożywszy materiał poprzedników obfitym materiałem gwarowym, obejmie niezawodnie słów około 200.000, skoro ich w jednym tomie około 1000-stronicowym mieści przeszło 30.000.

Skarb to niewątpliwie olbrzymi i niepospolity, a chociaż niema człowieka, któryby używał więcej ponad kilkanaście tysięcy wyrazów, chociaż wiele zapisanych wyrazów należy do kapitału martwego, wycofanego z obiegu, inna znów część zaledwo przez jednego pisarza raz została użyta — przecież i po odtrąceniu tych sum pozostanie nam do dyspozycji kapitał olbrzymi, tem potężniejszy, że wiecznie żywy, przetwarzany i dopełniany.

Na czem polega to przetwarzanie i nowe tworzenie?

Przedewszystkiem wyrazy, jak monety w obiegu, tracą z czasem swoją wyrazistość, stają się — jak mówi Żeromski — »wyslizgane« — a wtedy albo się im nadaje nową jaką postać (przekuwa

się je) albo powoli zaniedbuje, aż zupełnie znikną, zastąpione przez wyrazy bliskoznaczne. Przykład to objaśni.

Przypatrzmy się naprzykład takiemu wyrazowi jak *dziew-a*, zdrobniałe: *dziew-ka*, *dziew-czę*, poważne *dziew-ica*, *dziew-oja*, pospolite *dziew-czyna*, nazwa rośliny *dziew-anna*; z tego samego pierwiastka, co *dziecię*, znaczy dziecko rodzaju żeńskiego. Jeszcze Kochanowski w »Trenach« woła na Urszulkę: »moja *dziewko* droga«; Kromer mówi: »Polacy dwie pojmane *dziewki* króla duńskiego... wydalili«; Jan Tarnowski w senacie mówił: »Mam syna i *dziewkę*« (Linde). Tymczasem wyraz *córka* począł wypierać *dziewkę*; *dziewa* dziś prawie zupełnie wyszła z użycia, *dziewka* stała się równoznaczna ze służką, *dziewica* i *dziewoja* tylko w uroczystym przemówieniu lub w poezji występują, a *dziewczę*, *dziewczyna* określają tylko płeć, zupełnie nie z córką nie mając wspólnego. Tak samo przymiotny *długosz* (= człowiek wysoki) zniknął z języka a stał się tylko nazwiskiem; zniknął piękny *dziewierz* a zastąpił go niemiecki *szwagier*; *gąbka* znaczy tylko ów miękki, dziurkowaty szkielet morskiego jamochłona, nikt nie pomyśli o ustach; *lątka* (= lalka) dziś zupełnie nieznana, a jeśli czasem napotka się *ląteczkę*, przywiązujemy do niej znaczenie wyszukłości, wiotkości. Nie używamy dziś *platu* w znaczeniu zapłaty, czynszu; *pocztowy* (= należący do orszaku) dziś tylko należący do poczty (która się posztą nazywać powinna z włos. *posta*), *prażmo* (= prażone ziarno), zupełnie nieznane; *reż* zastąpiono przez ogólniejsze *żyto*, chociaż mamy jeszcze *rżany* i *rżysko*.

Rzecz naturalna, że braki powstałe przez zniknięcie pewnych wyrazów, zapełniać muszą nowe, często równoznaczne (homonimy) lub bliskoznaczne (synonimy). Dwutomowy słownik ks. A. Krasieńskiego zawiera wiele ciekawych synonimów, z których pewne już tracą pierwotne znaczenie; mimo to jest świadectwem, żeśmy w rozwijaniu i bogaceniu języka nie ustali, lecz owszem równym z innymi narodami postępujemy krokiem.

Atoli jednym z najpotężniejszych czynników w języku jest tworzenie wyrazów nowych. Dzieje się to w tak rozmaity sposób, i jako wynik tak różnorodnych przyczyn, że tylko w główniejszych rysach przedstawić tu możemy ów proces w życiu języka.

Przedewszystkiem nowe wyrazy powstają z pojawieniem się nowych przedmiotów w zakresie pożywienia, odzienia, sprzętów domowych, nowych stosunków społecznych itp. Ponieważ do nas przybywają te przedmioty prawie wyłącznie z Francji i Niemiec, nie tedy dziwnego, że zalewają nas w tej dziedzinie nazwy angielskie francuskie i niemieckie, niekiedy dziwnie przekształcone. Mamy tedy *budynie* (ang. pudding) *bifsztyki* (ang. beefsteak) *omlety* (fr. omelettes),

mamy *bluzki, turniury, żakiety, smokingi, paltoty*, obuwie *boxowe* i *szewronowe* (*chèvre*), *fotele, szeslongi, karnisze*, mamy *platformy wyborcze, strejki, kartele* itp., wszystko to wyrazy obce, których spolszczenia nikt się nie podejmuje, bo to są zjawiska »sezonowe« — jak przyszły, tak odejdą.

Inna rzecz w dziedzinie rzemiosł, handlu i przemysłu, a zwłaszcza w technice, sztukach i umiejętnościach. Rzućmy okiem na szalony rozwój techniki i wynalazków. Nowy przedmiot musi mieć nową nazwę, a wynalazcami są przeważnie cudzoziemcy. Jeżeli nazwa przez nich wymyślona, ma w sobie pierwiastki greckie lub łacińskie, przechodzi łatwo w niezmienionej prawie postaci do wszystkich języków cywilizowanych jako wyraz przyswojony; jeżeli jednak wynalazca Anglik da wynalazkowi nazwę angielską, Niemiec niemiecką i t. p. przyswojenie nazwy in *crudo* trąci barbarzyństwem i staramy się wszelkimi sposobami tego intruza spolszczyć. Nie zawsze to jednak rzecz łatwa, zwłaszcza dla tych, którzy jej dokonać muszą — z urzędu. Suszy się zwykle głowę dłużej lub krócej i z tej urzędowej pracy mózgu rodzi się zwykle — urzędowy dziwoląg. Chcemy koniecznie w nazwie krótkiej ująć wszystkie cechy przedmiotu i dlatego pomijamy najważniejsze.

Spotykamy się codziennie z nazwą obcą: *welocyped, rower, bicykl* itp. Nazwy te już się dosyć utarły, ale ani *rower*, ani *bicykl* nie przemawiają do pojęcia ludzi, nie znających języka angielskiego lub francuskiego; czuje się potrzebę nazwy polskiej. Jak ją utworzyć? Można by sobie łamać długo głowę, tworzyć »dwukolce«, »szybkobiegi« itp., a wszystko to nie zadowoli ani tych, którzy hołdują temu sportowi, ani tych, którzy mają poczucie językowe. Ktoś użył wyrazu pospolitego: *koło*; nie cechuje wprawdzie ta nazwa dobrze przedmiotu o dwu kołach, nie ujmuje go ściśle, ale jako pospolita rozszerzyła się i utworzyła pochodne: *kolarz* (cyklista), *kolarski* (sport) itp. Przykład ten wskazuje także, jak można użyć nazw już istniejących zamiast tworzenia nowych.

Z rozwojem rolnictwa i stosowanych do jego potrzeb machin, pojawiła się machina, żnąca zboże, zamiast żniwiarzy. Nazwano ją *żniwiarką*, chociaż ta nazwa oznacza już kobietę, wykonywującą czynność żęcia (m. żniwiarz, ż. żniwiarka, jak piekarz — piekarka, stolarz — stolarka itp.). Ponieważ machina ta zastępuje żniwiarzy a jest w języku polskim rodzaju żeńskiego, odpowiada pojęciu rzeczy. Powstała zaś w prosty sposób. Ze »żniwa« wzięto osnowę *żniw* — i utworzywszy rzecz. męski *żniwiarz* do niego dorobiono na podobieństwo innych *żniwiarkę*.

Trudniej się rzecz przedstawia, jeżeli takiego podobieństwa

znaleźć nie można. Zapytał mię pewien inżynier, jak po polsku wyrazić: »Touristen- und Fremdenverkehr«, co znaczy dosłownie: przejazd turystów i cudzoziemców. Czytałem wprawdzie w jakimś dzienniku stałą rubrykę p. n. »Ruch przejezdnych« i od razu sobie to przypomniałem, atoli nie byłem sam z tego zadowolony. »Verkehr« bowiem to nie jest *ruch*, ale to jest »przejazd tam i z powrotem«, »Tourist« — to nie podróżnik, bo to jest amator podróży, a nazwa *turysta* u nas się już całkiem utarła; *Fremd* — to nie tutejszy, ale obcy, cudzoziemiec. Chcąc to wyrazić jednym słowem, albo dwoma, trzeba albo pozostać przy »ruchu przejezdnych« albo czekać, aż ktoś szczęśliwą intuicją zagadkę tę rozwiąże.

I tak jest w różnych dziedzinach techniki, sztuki i umiejętności. Ktoby chciał dosłownie przekładać z języków innych, nigdy nie utworzy dobrego polskiego wyrazu, chyba, że ujmie istotę rzeczy i zastosuje wyraz do charakteru języka polskiego. Bo jest »modus in rebus«, ale go znać i gruntownie poznać trzeba.

W tworzeniu nowych rzeczowników posługuje się język różnemi sposobami. Celem utworzenia rzeczownika jędrnego, dosadnego i silnego używają nasi pisarze osnów i pierwiastków czasownikowych, z których niejako wyłuszcza ją jądrowo. Od *wieźć* — tworzą rzeczownik *wieź* (ż), od *zrzynać* — *zrzyn* (m), od *rąbać* — *rąb*, *gonić* — *gon*, *spadać* — *spad* itp.

Częstsze jeszcze są złożenia z przyimkami: *naparstek*, *nasada*, *podstawka*, *wkrętek*, *zakładka*...

Następnie złożone z rozkaznikiem i rzeczownikiem: *gryzipiórko*, *rzezimieszek*, *liczykrupa*, *facimiech*, *woziwoła*, *waligóra*, *wyrwidąb*...

Dosyć częste są również złożenia przymiotnika z rzeczownikiem: *wielkolud*, *widnokrag*, *możnowładca*, *lekkoduch*, *krótkowidz*, *czarnoksiężnik*.

Na ostatniem dopiero miejscu postawić trzeba złożenie dwu osnów rzeczownikowych w jeden rzeczownik: *cudotwórca*, *drzeworyt*, *głodomór*, *kołowrot*, *listopad*, *rękopis*, *złotogłów* itp. Nie można wprawdzie twierdzić, jakoby tego rodzaju złożenia były zupełnie obce językowi polskiemu, bo mamy szereg imion własnych (tzw. słowiańskich), nazw herbowych i szereg nazw pospolitych ogólnych i naukowych¹⁾, które się już utarły i nikogo nie rażą, ale to nie ulega wątpliwości, że jeżeli w pewnym okresie rozwoju języka, oddalonym od nas, było tworzenie takie dość rozpowszechnione, obecnie może

¹⁾ Zob. artykuł S. Żeromskiego »O czystość i poprawność języka« w »Jęz. pol.« III. str. 108.

z obawy naśladownictwa złożeń niemieckich coraz więcej nie odpowiada »duchowi« naszego języka.

O wiele łatwiej tworzy się u nas przymiotniki złożone, zwłaszcza z przysłówka, określającego stopień przymiotu i przymiotnika lub rzeczownika, oznaczającego pewien przymiot, np. *jasnożółty, ciemnozielony, rudobrody, złotowłosy, złotousty, lekkopióry, drobnoziarnisty* itp.

Szczególnie dziedzina nauk przyrodniczych, gdzie postęp i doskonalenie się olbrzymim idzie krokiem, ma potrzeby wielorakie w tworzeniu wyrazów nowych; mianownictwo (terminologia) techniczne i naukowe (jak lekarskie, filozoficzne i i.) posiada już poważny dorobek w wydanych słownikach, które w ogólności chlubnie świadczą o usiłowaniach jednostek, a tworzą poważne wzbogacenie ogólnego skarbu językowego. Mamy *słownik lekarski* Tow. lek. krak. (Kraków 1905), *słownik techniczny* w szerokiej mierze w »Techniku« 2-ty (Warszawa 1905); *słownik górniczy*, inż. Franciszka Piestraka, wydano podobno w Poznaniu *słownik aptekarski*, mamy *słownictwo dentystyczne* M. Krakowskiego (Warszawa 1911), pracuje się nad *słownikiem rękodzielniczym* (zob. »Przeł. rękodziel.«), a wskutek wielkiej wojny i powstania wojska polskiego wznawia się *słownictwo wojskowe*, a częściowo tworzy *słownictwo żeglarskie, morskie i powietrzne*. Nakładem »Pobudki« wydano w małych zeszytach w Wilnie r. 1912 *słownictwo naukowe* z zakresu matematyki i fizyki pod wpływem odczuwanej potrzeby wyzwolenia się z pęt słownictwa rosyjskiego.

Usiłowania powyższe prawie zawsze uwieńczone powodzeniem świadczą o szlachetnej dążności wprowadzenia wszystkich gałęzi nauk i wiedzy technicznej na rodzime tory i posługiwania się tylko językiem ojczystym. O ile nieudale twory znalazły się w pomysłach słownictwa, muszą z czasem zniknąć, zastąpione lepszymi, ale to nie zuboży języka; owszem ta przemiana, a raczej wymiana będzie jego wzbogaceniem, bo za monetę zdawkową da mu prawdziwy kruszec złoty...

II. SKRÓCENIA WYRAZÓW POSPOLITYCH.

Niedawno zabrały głos dzienniki w sprawie obchodzącej cały ogół, a rozstrzygniętej jednostronnie i arbitralnie. Szło o skrócenie nazwy nowej monety polskiej: *złotego* i *grosza*.

Ministerstwo skarbu porzuciwszy dawnego *lecha* ogłosiło, że jednostka monetarna, odpowiadająca mniej więcej frankowi, nazywać

się będzie *złotym*, który będzie podzielony na 100 *groszy*. W jakiś czas potem wyszło rozporządzenie, że nazwę *złoty* będzie się oznaczało w skróceniu przez *z*, a *grosz* przez *g*. Przeciwno temu wystąpiono z argumentami natury negatywnej i pozytywnej. Przede wszystkim *z* w piśmie zwykłym bez kropki znaczyło i znaczy albo przyimek (*z nim*) albo w matematyce dowolną niewiadomą np. $3x + 2y - 2z$, gdzie $2z$ nie znaczy *dwa złote*, ale dwie niewiadome kategorii trzeciej. I w handlowej tedy korespondencji i w buchalterji i w naukach matematycznych *z* mając swoje znaczenie już wyrobione, nie może przybrać nowego, aby nie spowodzić nieporozumienia. Prawie to samo należy powiedzieć o *g*, które dodane do liczby znaczy *gramy* (5 g), tak jak w złożeniu z *k* znaczy kilogramy (kg), które mamy nadzieję staną się w całej Polsce jedyną miarą ciężkości na sposób kulturalnych państw Zachodu.

Ale do tych zarzutów słusznych przyłączają się jeszcze inne równie słuszne. *Złoty* nie jest wymyśloną nazwą monety nową równie jak *grosz*; są to nazwy stare wskrzeszone i bardzo szczęśliwie wskrzeszone, bo sposobem łatwym nawiązują nieć tradycji i łączą przyszłość z przeszłością. Otóż w dawnej Polsce, a nawet po jej upadku w Królestwie Kongresowem dla odróżnienia od złotych reńskich austriackich (złr.) oznaczano długo złote polskie tym przymiotnikiem polski i razem skracano *złp.*; grosze zaś miały od średniowiecza ustalone skrócenie *gr*.

Dlaczegoż teraz to zmieniać? i dlaczego nawet te drobiazgi oczekiwały się osobnego rozporządzenia ministerjalnego, skoro zwyczaj powszechny byłby sam znalazł drogę właściwą i na niej wytrwał szczęśliwie?

Musimy tu zauważyć z ubolewaniem, że jak w tych rzeczach drobnych, tak i w większych i ważnych można było zauważyć od początku powstania Polski niepodległej dwa objawy idące z sobą w parze: nieznanostwo naszej przeszłości i zdecydowana wola nienawiązania do tej przeszłości, owszem odsuwania się od niej. Ci, którym powierzono budowanie Polski nowej, chcieli ją postawić na zasadach utopijnych, na zerwaniu z tradycją wszelką, omal nie z tradycją języka polskiego, bo i ten pod ich piórem i w ich ustach dziwne przybierał postacie. Do tych objawów odnieść musimy i powyższe drobne fakty, które pomimo rozporządzeń, pozostaną rozkazami papierzanemi. Będziemy skracać w przyszłości (oby jak najrychlej!) naszego *złotego polskiego* przez *złp.* a *grosze* przez *gr.* tak jak skracamy niemal automatycznie *to jest* = tj., *na przykład* = np., *roku bieżącego* = rb.; *liczba porządkowa* = lp.; *pod tytułem* = pt.; *własną ręką* = wr. i inne podobne, zarówno polskie jak i utarte

zwroty łacińskie np. *ex offio* = *ex officio*, *etc.* = *et caetera*, *l. c.* = *loco citato*, *P. T.* = *pleno titulo* itp.

Przykro to, że nie można być posłusznym władzy, ilekroć wydaje rozkazy; jeszcze przykrzej, że rozkazy padają bez należytego obmyślenia i zastanowienia się i narażają władzę na nieuchronne nieposłuszeństwo.

III. PRZYCZYNEK DO SŁOWNICTWA ŻEGLARSKIEGO.

Uprzejmości p. Dra Wł. Miłkowskiego z Krakowa zawdzięczamy dokument, który poniżej podajemy w przedruku. Z papierów po ś. p. drze Stanisławie Skoblu ocalił on kartę (format 4° kupieckie, kratkowane) z napisem:

Wyrazy zbierane od 1 paźdz. do 15 listopada 1874.

i zawierającą 109 wyrazów niemieckich z zakresu żeglugi, ułożonych abecedowo i przetłumaczonych na język polski. W polskim przekładzie znać dwie ręce: jedną, która owe wyrazy zebrane spisała i podług swego zdania przetłumaczyła, drugą, która tu i ówdzie poprawiała. Ostatnie 3 wiersze mieszczą następującą prośbę: »Wyrazy fli-sackie najmocniej polecam troskliwości Pana Profesora, bo mi o te najtrudniej. Łaskawy Panie Profesorze, ale ja dostanę te wyrazy po poprawieniu?«

Z tej uwagi wnosimy, 1) że zbierającym wyrazy nie był ani Dr Stanisław Skobel, ani jego ojciec prof. Dr Fryderyk Skobel, autor dzieła pt. »O skażeniu języka polskiego« (w 3 częściach Kraków 1872³, 1874 i 1877), lecz, że on był tym »profesorem«, do którego skierowano prośbę o poprawę i on był tym poprawiającym; 2) kto był zbieraczem i pisarzem tych wyrazów, dociec nie mogliśmy.

Przy tytule karty na lewo na samym brzegu u góry czytamy: »Posiedzenie kom. term. 24/1 1875«, z czego wnosimy, że była jakaś komisja terminologiczna (w Ak. Umiej.?) i że na jej posiedzenie styczniowe 1875 była ta karta przysposobiona.

Na prawo tytułu czytamy dwie notatki bibliograficzne: Dr. Ed. Bobrik: *Allg. nautisches Wörterbuch*, Lpzg 1850. Kozłowski Wikt.: *Słownik wyrazów leśnych, bartnych, bursztyniarskich i orylskich*. Warszawa 1846.

Może ta notatka przyda się komu i dzisiaj.

A teraz przepisujemy całą kartę dokładnie, podając poprawki »profesora« w nawiasie [~].

Abfertigung, zollämtliche, ekspedycya cłowa.

Amtssitz (jeżeli o władzy) siedziba urzędu, (jeżeli o osobie) siedziba urzędowa.

*Anlegen*⁵⁾ przybijać do lądu [zum Ufer w żegl. przybić z czem do brzegu, do lądu].

Anlände, przystań [przylądek].

Ansageverfahren (w postęp. cłowem) postępowanie odpowiednie? [postępowanie cłowe awizacyjne].

Anwuchs (na gościńcu) porośl, poroślina [porost].

Anweisung (w post. cł.) towar przekazowy, przekazany? [towar awizowany].

*Auflassung*³⁾ (eines Zollamtes) zwinięcie.

Aufnahmsstation stacya przyjmująca? podawcza? [odbiorcza].

Aufsichtsorgane dozorczy [władze dozoru].

Ausführung, in, w wykonaniu (ustawy, rozporządzenia)? [czyniąc zadość, wypełniając, w wykonaniu...]

Ausrüstung eines Schiffes 1. porządki [wyprawa] statku [2. opatrzenie s. w potrzeby].

*Ausübung*²⁾ trudnić się czem. In Ausübung des Dienstes, jak tego służba wymaga [pełnić służbę].

Ausstreifen (die Flösse) rozbierać tratwy.

Auswinden (ein Fahrzeug) wyciągnąć statek na ląd.

Bauordnung v. Ordnung.

Bauwerke, schwimmende, budowle pływające.

Begleitscheinverfahren (w post. cł.) postępowanie przewodne? [postępowanie z cedułą przewodną, z kartą przewodną].

Beurtheiler, skazaniec?

Bewachung, ämtliche (Verschluss, w post. cł.) [dozór urzędowy cłowy].

Bezeichnung, napis. W słow. pr:

Beziehungsweise tudzież, jakoteż, lub, ten... a tamten, w słow. pr.

Bord 1) burta [t. j. brzeg okrętu, 2) brzeg rzeki].

Breitenrichtung des Stromes w poprzek rzeki.

Bruchufer, brzeg niebezpieczny, mogący się oberwać [sapowaty, łąkowaty, bagnisty].

Brückenjoch zrąb mostowy, [jarzmo mostowe].

Civilrechtlich haften für jemanden, być za kogo odpowiedzialnym przed sądem cywilnym [w drodze cywilnej].

Combinirt, eine mit dem sächsischen Nebenzollamte combinirte k. k. Expositur, połączona?

Dampfschiff, parowiec.

Diesbezüglich, odpowiedni, który się tego tyczy [w słow. pr.].

Eichen, wymierzyć pojemność okrętu w tonach; *Eichungscertifikat*, świadectwo wymierzenia pojemności okrętu lub statku [w słow. pr.].

Einreiten, wkładać tratwę na tratwę lub statek na statek, gdy próżno wracają.

Endstation, stacja końcowa, kresowa.

Erlangen, *Erlangung einer Concession*, dostać koncesję [używać k.].

Ewentuell jeżeliby, gdyby [w słow. pr.].

Expositur, delegacja słowa [expozytura słowa].

Fähre, prom, pram.

Fahrwasser (im Strome) droga wodna? [woda spławna].

Festfahren, ein Fahrzeug ist festgefahren — statek uwiązł.

Fixirungsstein (die Handhabung der Strompolizeiordnung an den Länden am Hauptstrome in der Strecke vom Anfange der »Kuchelau« — Fixirungsstein Nr. 10. -- bis zur Einmündung etc.) kamień graniczny? [znak kamienny].

Flösse, tratwa.

Fliegende Brücke, prom zaczepiony za linę [most ruchomy].

Führer 1) w wojsku? Firer 2) na statku ob. Schiffsführer.

Gefällstrafgesetz, ustawa defraudacyjno-karna? [Ustawa o przestępstwach skarbowych].

Gegenzug, statek holowany, *Gegenzüge führen*, holować.

Gewässer, wody; *Gesetz über Benützung, Leitung und Abwehr der G.* ustawa o użytkowaniu wód, ich regulowaniu i odpieraniu.

Haftstelle (eines schwimmenden Bauwerkes) miejsce przytwierdzenia, posada?

Haftstock, *Hafttring*, pal, kółko do utwierdzenia statku w przystani.

Hängen (die Flösse an den Anländen) utwierdzać tratwy w przystaniach.

Heimathland ad 2) kraj, z którego ktoś lub coś pochodzi.

Hufschlag ob. Treppelweg.

Innerlandsamt (przeciwieństwo do Grenzamt) urząd w głębi kraju.

Jochbrücke, most jarzmowy.

Koppeln, sprzęgać np. tratwy.

Kranzel, przód statku.

Kranzler, rotman?

Ladeliste = *Ladungsliste* (w post. cł.) wykaz towarów.

Landungsbrücke, pomost w przystani do lądowania: służący.

Landungsplatz, miejsce do lądowania, przystań.

- Marktverkehr*, obrót targowy.
Naufahrt ob. Fahrwasser.
Pegel ob. Wasserpegel.
Plätte = Flösse.
Politisch 3) politische Gemeinde.
Querholz, szpaga.
Raferbaum, górny brzeg burty.
Radkasten (u parowca)?
Raumverschluss (z post. cł.) miejsce w wagonie urządzenie zamknięte.
Reglement?
Registrirt, zapisany w rejestrze.
Remorqueur, holownik.
Rettungszille, czółno ratunkowe.
Revision eines Vertrages, eines Gesetzes, poprawa?
Rollüberfuhr, prom zaczepiony za linę?
Ruderfahrzeug, statek wiosłowy.
Schiffahrts und Strompolizeiordnung, przepisy o żegludze i nadzorze rzeczonym.
Schiffsführer, sternik.
Schiffsleute, majtkowie.
Schiffsjunge, uczeń okrętowy.
Schiffsmühle, młyn na łyżwach.
Schiffer, welche Gegenzüge führen, holowniczy.
Schiffspatent, upoważnienie do żeglarstwa? do żeglugi?
Schleppschiff, statek holowany, gabara?
Schutzbauten, budowle ubezpieczające.
Schutzwerke = Schutzbauten.
Senkkorb, ciężar spuszczonego na dno rzeki dla utwierdzenia budynku pływającego, młyna, łazienki itp.
Staat 3) rząd?
Stegladen, kładka, po której z parowca wychodzi się na brzeg.
Stempelmarke für Guldenbeträge stęple (sic) złotowe S. für *Kreuzerbeträge*, stęple centowe.
Streifbaum, pal opodal łazienki lub innego budynku pływającego, o który liny statku holowanego ocierając się nie pozwalają statkowi wpaść na budynek; zapora.
Tahlfart, płynąć za wodą na dół.
Treppelweg, tral, tryl, ścieżka flissowska, po której można holować.
Ueberstempelung, wybicie pieczęci urzędowej na stęplu po przyklepieniu go na dokumencie...?

Ufergrath, krawędź wybrzeża.

Uferbauten, budowle nadbrzeżne.

Uferdeckwerke, budowle do ochrony brzegów służące.

Uferschlag, kobylica u przewozu.

Überweisung (w post. cł.) *Competenz eines Zollamtes zur Überweisung der Waaren des gebundenen Verkehrs* przekazywanie(?) towarów obrotu ograniczonego(?).

Umtauschplatz (w przystani) miejsce do nawracania statków.

Vertauen, statek liną przytwierdzać.

Verunreinigen, onieczyszczać (sic!).

Verwilderung des Stromes...

Vorbehalten, zachować: nominowanie zachowuje się, jest zachowane cesarzowi.

Vorhandensein, obecność.

Wasserpegel, wodoskaz.

Windladen, osłona? (ścianka z desek dokoła statku nie mającego pokładu).

Zillenräumer, jacyś posługacze dozoru rzecznego.

Zollordnung ob. *Ordnung* (na końcu).

Zollgebiet, okrąg cłowy.

Ordnung: upraszam o wyjaśnienie, kiedy znaczy przepis, kiedy ordynacja, kiedy porządek, a kiedy ustawa. W tym ostatnim przypadku czy nie szkodzi, gdy wyrazowi *Ordnung* damy znaczenie wyrazu *Gesetz*, tj. prawa uchwalonego przez parlament?

IV. ROZTRZĄSANIA.

19. *Parafja Sokolniki* czy *sokolnicka*?

W powszechnie używanej u nas nomenklaturze parafij i gmin posługują się rzeczownikiem własnym wsi, w której znajduje się siedziba danego urzędu, np. *parafia Sokolniki*, *gmina Starzenice*. Uważam to za niewolnicze trzymanie się form, pozostawionych nam przez zaborców, a niezgodne z duchem języka, gdzie podobne wyrażenia dla ziem, gubernij, powiatów mamy w formie przymiotnikowej, od danego rzeczownika urobionej. Należałoby i tu postępować podobnie i pisać: *parafja sokolnicka*, *gmina starzenicka*.

Ta wadliwa nomenklatura, niestety, znajduje się także i na drukach i urzędowych pieczęciach, skąd chyba tylko jakiś specjalny okólnik ministerstwa spraw wewnętrznych mógłby ją usunąć, a na to czynniki odpowiednie powinnyby zwrócić uwagę.

Nadmienić tu jeszcze muszę, że rzeczownik własny w wyżej używanych zwrotach nie odmienia się, np. *w gminie Wydrzyn* (może przez podobieństwo do również niepoprawnych wyrażen: *we wsi Biała, na ulicy Zgoda*), co już jest najwyższem nieposzanowaniem praw języka.

Częstochowa

Józef Kaczkowski.

— Zgadząmy się najzupełniej na to zapatrywanie, któremu dałimy wyraz kilkakrotnie w dawnych rocznikach »Poradnika«. (Por. Jęz. III, 89 nn.).

Poprawy możnaby się spodziewać tylko z góry, to znaczy wskutek nakazu władz najwyższych i zaprowadzenia druków, po polsku ułożonych. Miejmy nadzieję, że się to stanie, bo przecież trudno przypuścić, aby władze nasze tolerowały ślady gwałtu, zadawanego naszemu językowi na każdym polu i w każdym czasie.

20. *Rozchodzi się czy chodzi o co?*

Warszawa.

St. Wyrobek.

— Ścisłe biorąc powinno się mówić tylko: *idzie o co*, bo ten zwrot napotykamy w dawnych pisarzach za świadectwem Lindego. I Mickiewicz w Panu Tadeuszu (VII, 399) mówi przez usta Gerwazego:

».... precz stąd Żydzie!

»Nie tkaj palców między drzwi, nie o ciebie idzie!«

Ponieważ częstotliwą formą do *ić* jest *chodzić*, nie byłoby nic niewłaściwego użyć i formy *chodzi o co*.

Skąd się wzięło *rozchodzi się o co?* nie mogliśmy dociec. Passendorfer (Bł. jęz.) uważa tylko ten zwrot za »mniej powszechny«.

21. *Personal* (w Galicyi) czy *personel* (w Król. Pol.)?

Warszawa.

St. Wyrobek.

— Podług brzmienia francuskiego (a wyraz ten stamtąd pochodzi) powinny być *personel*; widocznie jednak uległ upodobnieniu do licznych swojskich, zakończonych na *-al* i tym sposobem powstał *personal*. Jeżeli bez tego wyrazu obejść się nie można (może »skład osobowy«?) toby należało mówić *personel*.

22. *Zadowolić czy zadowolnić?*

a w następstwie tego: *zadowalający czy zadowolający; zadowolniający czy zadowalniający?*

Warszawa.

St. Wyrobek.

— Czas. *zadowolić* powstał oczywiście ze zwrotu *do woli*, a więc z *wolnym* i *wolnością* nie ma nic do czynienia, jakby to wskazywała

błędna forma *zadowolnić*. Częstotliwa forma powstaje przez przemianę tematowego *o* na *a* i zmianę zakończenia, a więc *zadowolić* — *zadawalać* stąd *zadowalający* (nie *zadowalniający* lub co gorsza *zadowolniający*).

23. *Kwalifikacji* czy *kwalifikacyj* (2. lmn)?

Warszawa.

St. Wyrobek.

— Ostateczna uchwała Akademii Umiej. brzmi:

»W 2 przypadku l. mn. rzeczowników, kończących się na *-ja*, po spółgłosce, piszemy końcówkę *-yj*, *-ij* np. *asocjacyj*, *enuncjacyj*, *Indyj*, *parafij*, *biblij*... dla odróżnienia od 2 przyp. l. poj. *parafji*, *biblij*, *akademii*, *fuzji*...«

A więc: 2 l. poj. *kwalifikacji*, 2 l. mn. *kwalifikacyj*.

24. *Wybuchł* czy *wybuchnął*? *zabłył* czy *zabłylnął*?

Warszawa.

St. Wyrobek.

— Co do użycia form z przyrostkiem *-ną-* lub bez niego niema reguł i przepisów w żadnej gramatyce, bo reguła taka byłaby wyjątkami zaciemniona. Ta »oboczność form« — jak się to w językoznawstwie nazywa — występuje w większości czasowników tego typu bez żadnej różnicy znaczenia, a zwykle tylko z indywidualnym poczuciem, że to jest dobre, a to błędne. Na blisko pięćdziesiąt czasowników tej kategorii, któreśmy zestawili, prawie połowa tworzy tylko przyrostkowe formy np. *chłonać* — *ochłonał*, *chłylnąć* — *zachłylnął*, *ciągnąć* — *wyciągnął*, *cisnąć* — *zaciślnął*, *drasnąć* — *zadrasnął*, *garnąć* — *zagarnął*, *ginać* — *zginął*, *lsnąć* — *olsnął*, *mknąć* — *wymknął*, *plonąć* — *plonał*, *plynać* — *pragnął*, *sunąć* — *syknął*, *szarpnąć*, *tchnąć*, *tonąć*... Większość ma formy obie oboczne, jak *pobladał* i *pobladał*, *zabłył* i *zabłylnął*, *zakwitł* i *zakwitlnął*, *wypetł* i *wypetlnął*, *zółkł* i *zółklnął* — jak to poświadczają i przykłady z najlepszych pisarzy:

.... w tem Rejent *pobladał*, jak chusta,
zbladał i Asessor... (Mick. P. Tad. IV, 945)

Jedno westchnienie.... *jękneło* do koła

Jak gdyby *jękły* wszystkie groby z pod kościoła

(Mick. Dziady III, akt I, sc. 1).

I szła muzyka coraz szersza...

Aż *znikła* gdzieś daleko... (Mick. P. Tad. IV. 698).

I Gerwazy do gumna na ich karkach wjechał,

Zniknął w ciemności... (tamże IX, 727).

(myśl odpoczynku) *owładnęła* starcem zupełnie.
(Sienk. »Latarnik«).

25. *Najwyższość?*

»Romantyzm utrwalił i pogłębił w sercach polskich religijną wiarę w najwyższość ideału chrześcijańskiego« (Ign. Chrzanowski: Henryk Sienkiewicz — Kr. 1917).

Czy ten podkreślony wyraz jest prawidłowy?

Kraków.

Bol. Rola Wolski.

— Jeżeli istnieje wyraz *wyższość* — a istnieje niezaprzeczenie — dlaczegooby nie można było utworzyć i *najwyższości*? »Prawidłowość« jego nie ulega wątpliwości, ale ta również pewna, że często takiego wyrazu się nie używa, i że on należy do kategorii słownictwa filozoficznego.

26. *Kompromis* = ugoda czy układ?

Jak spolszczyć wyraz *niekompromisowy*? *Nieugodowy* czy *bezukładowy*? Ten ostatni u Feldmana. Rusycyzm — prawda?

Kraków.

B. Rola Wolski.

— Słownik Warszawski nie czyni różnicy między ugoda a układem i umową, porozumieniem. Mówi: »zgodne załatwienie sporu; akt, którego mocą strony zgadzają się na polubowne załatwienie sporu«.

Ponieważ język polski raczej przez *nie* niż przez *bez* wyraża ujemność pojęcia, zawartego w rzeczowniku czy przymiotniku. lepiej tedy będzie: *nieugodowy* niż *bezugodowy* lub *bezukładowy*.

V. POKŁOSIE.

S. Askenazy: *Gdańsk a Polska.*

Warszawa — Gebethner — 1919.

Str. 8. (ludność) »*nędniona*, niemczona«. Nie wiadomo, od jakiego czasownika utworzony ten imiesłów bierny? W języku staropolskim mamy tylko czas. *nędzić* w znac. męczyć, dręczyć, ale od niego jest imiesłów: *nędzony*. Od czas. *nędnąć* = biednieć, ubożeć, jako nijakiego, nieprzechodniego, nie można tworzyć imiesłowu biernego.

Str. 9. »*opóźniany*« (wzrost). Czasowniki utworzone z tematów przymiotnikowych (późny) nie zmieniają rdzennego *o* na *a* w formach częstotliwych. A więc *opóźniany*.

Str. 47. »wedle własnego *widzimisia*«. »Widzimi się« jest sztucznym rzeczownikiem, powstałym z całego zdania: »widzi mi się« = zdaje mi się, podoba mi się. Jest tedy nieodmienny, bo inaczej należałoby się domyślać mianownika *widzimiś*, który jest absurdem bez znaczenia.

Str. 52. »do swojej dzielnicy *polski*«. Albo tu powinno być »polskiej« (błąd korektowy), albo wielkie *P* przy *polski*. Zdaje się, że to pierwsze.

Str. 82. »bez żadnej, *niebędącej nawet do pomyślenia* namowy polskiej«. Zwrot bardzo niezgrabny, a tem niefortunniejszy, że niepotrzebny. Czy nie lepiej wyrazić tę myśl w tym porządku: »bez żadnej namowy polskiej, trudnej nawet do pomyślenia«?

Sir. 87. »po objęciu *drugą i trzecią dzielnicą* rozbiorową pruską serca Polski wraz z Warszawą«; stylistycznie niezgrabny zwrot zamiast: »po objęciu serca Polski wraz z Warszawą *przez drugą i trzecią dzielnicę* rozbiorową pruską«.

Str. 90. »zjechał konno do zdobytej przez siebie, *po królach polskich*, starej siedziby krzyżackiej, Malbarga«. Cały zwrot niezrozumiały. Do czego należy »po królach polskich«?

Str. 100. »jak *kiedyś* przez Zygmunta lub Sobieskiego«. Powinno być *niegdys*, bo się myśl odnosi do przeszłości, a »kiedyś« wskazuje zawsze na przyszłość.

Str. 104. »nasampierw«. Co to ma być? Po polsku mówi się albo *nasamprzód* albo *najpierw*.

Str. 117. »nie dawali za *wygranę*. »Wygrana« jest przymiotnikiem czy imiesłowem żeńskim do m. *wygrany*, ma więc odmianę przymiotnikową i brzmi w bierniku: *wygraną*.

Str. 120. »*od półtory już roku*«. Fatalny błąd gramatyczny. *Wtór rok* (wtóry rok) ma dopełniacz: *wtóra roku*; jeżeli dodamy *pół* będzie: *pół wtóra roku* albo skrócone: *półtora roku*. *Półtory* może się odnosić tylko do jakiegoś rzeczownika żeńskiego np. *półtory stopy*, bo się *półtora stopa* odmienia w obu częściach rzeczownikowo.

Str. 126. »w najbardziej celowej intencji *splawiającej*, pruszcącej«. Co to znaczy ta »intencja *splawiająca*?«

Str. 128. »do wyrobniczego zwłaszcza, żyjącego z traw, śpiechlerzów, przystani, żyjącego z Polski, ludu *gdańskiego*«. Szyk niemiecki. Po polsku powinno brzmieć: »do wyr. zwłaszcza ludu *gdańskiego*, żyjącego itd.«.

Str. 128. *zadyktowana*... konwencja« — zwykle używamy: *podyktowana*.

Str. 136. »*rozeszelowane* ogromne zapasy«. Co to znaczy, trzeba popiero szukać w słowniku francuskim. Czy nie możnaby powiedzieć »rozdzielone«?

Str. 158. »poniekąd *dotycze*«. Ponieważ bezokolicznik jest *dotyczyć* — odmieniamy ten czasownik jak *chwalić* (chwalisz, chwali) a więc *dotyczy*.

Str. 160, »akcyę przeciwpolską i *proniemiecką*«. Nowotwór bardzo nieszczęśliwy, chociaż bardzo zwięzły. Jeżeli już szło o przeciwstawienie, to w tym razie można było raczej użyć: *zaniemiecką*, ale nie tworzyć dziwoląga.

W całej książce cechą stylu autora jest stawianie spójnika *zaś* zawsze na początku zdania, nadużywanie spójnika *wszak* zawsze na drugim i trzecim miejscu zamiast na początku, i w większości zdań szyk niemiecki, który utrudnia zrozumienie.

KORESPONDENCJA REDAKCJI.

P. J. Kaczkowskiemu w Częstochowie. Sprawy związane z wątpliwościami ortograficznymi, a zwłaszcza głosy, podające w wątpliwość uchwały ankiety Akad. Umiej. zbierzemy razem i w osobnym omówimy artykule. Za przyczynki i życzliwość dzięki. — *P. A. B. Rola Wolskiemu w Krakowie*. Kwestyj literackich nie możemy poruszać w »Poradniku«, sprawy stylu tylko o tyle, o ile związane z językiem bezpośrednio. Na inne kolejno odpowiemy. — *Pani Matyldzie Wiśniewskiej w Chrzanowie*. Na przeważną część wątpliwości odpowiedzieliśmy już całemi artykułami w dawniejszych rocznikach »Poradnika«, na inne odpowiemy niebawem.

TREŚĆ Nru 5. — I. Bogactwo języka. — II. Skrócenia wyrazów pospolitych. — III. Przyczynek do słownictwa żeglarskiego. — IV. Roztrząsania: 19. *Parafja Sokolniki* czy *sokolnicka*? — 20. *Rozchodzi się* czy *chodzi o co*? — 21. *Personal* czy *personel*? — 22. *Zadowolić* czy *zadowolnić*? — 23. *Kwalifikacji* czy *kwalifikacyj*? — 24. *Wybuchł* czy *wybuchnął*? *zabłysł* czy *zabłysnął*? — 25. *Najwyższość*? — 26. *Kompromis* — uгода czy układ? — V. Pokłosie. S. Askenazy: Gdańsk a Polska. — Korespondencja Redakcji.

Wydawca i redaktor odpowiedzialny: Roman Zawiliński.

Drukarnia Uniwersytetu Jagiell. w Krakowie pod zarządem J. Filipowskiego.